

DE RELATIEVE ZELFSTANDIGHEID VAN DE HEILIGE GEEST

L. Floor

Departement Nuwe Testament, PU vir CHO

ABSTRACT

Until the 20th century theologians paid little attention to the work of the Holy Spirit in the world. As a result of ecumenical theology there came more interest for the cosmological aspects of pneumatology. The most fundamental question in connection with this issue is that of the manner in which the Holy Spirit is operating in our world. Is the work of the Holy Spirit in this world put in operation without the activity of the Bible and the church so that we can indicate a direct way from the Spirit to the cosmos or is the Spirit working in this world through the Bible, the Church and through the faithful members of the Church?

It is not compatible with the teaching of the Bible to disconnect the work of the Spirit from the Word of God and the Church. In some matters the Spirit as a Person is fully independent, but it is impossible to accept a work in the world in which the Bible and the Church are not involved.

INLEIDING

Door de eeuwen heen heeft altijd het besef geleefd, dat het werk van de Heilige Geest breder is dan zijn arbeid in de kerk en in het hart van de gelovige. Het verwijt wordt dikwijls gehoord, dat in de Rooms-katolieke theologie het werk van de Geest opgesloten is in de kerk met zijn ambten en sacramenten, terwijl in de reformatorische traditie de Geest weer eenzijdig aan het Woord gebonden zou zijn en zijn werk beperkt is tot de heilstoeëigening. Is het werk van de Geest ook nie kosmisch van aard? Kuyper had reeds een brede blik op het werk van de Heilige Geest. Hij wilde het werk van de Geest niet tot het terrein van de

Koers 53(?) 1988

particuliere genade beperken. Hét heeft betrekking op de hele kosmos, op de ganse schepping.

In de hernieuwde belangstelling voor de persoon en het werk van de Heilige Geest komt telkens de vraag naar voren naar de actieradius van de Geest. Hoe ver reikt zijn werk in de wereld? Waar zien we Hem optreden? Kunne we zijn sporen ook ontdekken in de verschillende culturen, in de bevrijdingsbewegingen van vandaag, in revoluties en in allerlei maatschappelijke vernieuwingen? Met andere woorden heeft het werk van de Geest ook culturele, maatschappelijke, politieke en sociale aspecten?

1. HET WERK VAN DE GEEST IN DE WERELD

1.1 De Heilige Geest en de drieëenheid

Om een juist inzicht te krijgen in het werk van de Heilige Geest zowel in de kerk als in de wereld is het noodzakelijk om te weten wie de Heilige Geest is en in welke 'samenwerkingsverbanden' Hij zijn werk verricht. In het Oude Testament staat de Heilige Geest bekend als de Geest van God (bijv. Gen 1:2; 42:38; 1 Sam 10:10; Jes 11:2; 40:13). In het Nieuwe Testament sluit daar direct bij aan. Paulus noemt in Rom 8:9 de Heilige geest de Geest van God. Maar dadelijk daarna noemt hij de Heilige Geest ook de Geest van Christus. Het lijkt wel of heilshistorisch gesproken de Here Jezus tussen God de Vader en de Geest is komen te staan (Coetzee, 1984:240). In het Nieuwe Testament en dan met name bij Paulus wordt het werk van de Heilige Geest binnen een bepaald kader beschreven. Het optreden van de Heilige Geest wordt altijd gezien vanuit de eenheid van de Vader en de Zoon. Voor de apostel Paulus gaat het in zijn prediking wezenlijk en centraal om wat God in Christus Jezus door de Heilige Geest doet tot redding van de mens (Roberts, 1975:18).

We kunnen dit trinitarisch gezichtspunt op vele plaatsen in het Nieuwe Testament aanwijzen. In de proloog van zijn brief aan de Romeinen schrijft Paulus, dat God tot redding van de mens en de wereld zijn Zoon Jezus Christus in de wereld heeft laten komen uit het geslacht van David en dat God Hem door de Heilige Geest heeft laten opstaan uit de doden

(Rom 1:1-4). In de beschrijving van het leven door de Geest wijst Paulus ook op God (de Vader) en op Jezus Christus (Rom 8:3,4). In de apostolische zegenbede wordt de gemeenschap van de Heilige Geest verbonden met de liefde van God en de genade van de Here Jezus Christus (2 Cor 13:13). In zijn klassieke uitspraak over de charismata, de genadegaven komt het trinitarisch kader waarin Paulus handelt over de Heilige Geest zeer sterk naar voren. Er is wel een verscheidenheid van genadegaven, maar het is dezelfde Geest; er is wel een verscheidenheid van bedieningen, maar het is dezelfde Here; er is wel een verscheidenheid van werkingen, maar het is dezelfde God, die alles in allen werkt (1 Cor 12:4-6). In zijn spreken over de grote verscheidenheid van charismata wijst de apostel op de werkingen (energéta) van God de Vader, op de bedieningen (diakoníai) van de Here Jezus Christus en op de genadegaven (charismata) van de Heilige Geest.

Wanneer we letten op de verschillende beelden, die het Nieuwen Testament gebruikt voor de kerk dan moet het ons treffen, dat het trinitarisch georiënteerde beelden zijn (vgl. Versteeg, 1967:88). De kerk wordt genoemd het volk van God (1 Pet 2:10), het lichaam van Christus (Ef 5:30) en de tempel van de Heilige Geest (Ef 2:20). Het Nieuwe Testament spreekt dus nooit geïsoleerd over de Heilige Geest en zijn werk, maar altijd in innige samenhang met de persoon en het werk van God de Vader en Jezus Christus. Omdat er zo 'n innige samenhang is tussen het werk van de Heilige Geest en het werk van God de Vader en God de Zoon, is al vroeg in de geschiedenis van de kerk de vraag ontstaan of de Heilige Geest wel zelfstandig kan optreden.

1.2 De Heilige Geest en Christus

De eeuwen door is telkens gepoogd om de eigen betekenis van de Heilige Geest naast God de Vader en vooral naast Christus te beklemtonen. Vanaf het montanisme in de tweede eeuw na Christus tot de moderne pinksterbeweging in de twintigste eeuw is gepoogd aan te tonen, dat de Heilige Geest niet slechts het instrument is waarvan Christus Zich bedient, maar dat Hij een geheel eigen initiatief kan ontplooiën. De Geest is een eigen werkelijkheid met wie een eigen verhouding en gemeenschap mogelijk is wel op grond van Christus' heilswerk maar toch ook los er

van. Trouwens de oosterse kerk heeft in de afwijzing van het Filioque reeds een eigen betekenis aan de Heilige Geest naast Christus toegekend.

In zijn inzichtgevend boek over de Geest van Christus schrijft W.D. Jonker, dat in de discussie rondom het kosmische werk van de Geest de uiteindelijke beslissingen vallen bij twee vragen, namelijk hoe is de verhouding van de Geest tot Christus en hoe is de verhouding van de Geest tot het Woord (1981:272). Kan de Heilige Geest in het licht van de Schrift ook een kosmisch heilswerk verrichten dat niet betrekking heeft op Christus maar dat gericht is op de ware humaniteit? Hoe zelfstandig is de Heilige Geest? Is Hij op een zodanige wijze aan Christus verbonden, dat Hij niet onbelemmerd in de wereld kan optreden? De Geest is door Christus gestuurd en Hij is op aarde bezig om mensen met Christus in verbinding te brengen. De Geest realiseert het door Christus verworven heil.

Waar de Heilige Geest van Christus losgemaakt wordt daar dreigt het gevaar, dat de Geest van God met de geest van de mens gelijkgeschakeld wordt. We zien dit duidelijk in de liberale theologie van de 19e eeuw. Onder invloed van het duitse idealisme met zijn pantheïstische identiteitsdenken zijn de Geest van God en de geest van de mens beschouwd als de twee zijden van hetzelfde muntstuk. De Heilige Geest wordt gezien als een bepaalde kwaliteit zoals creativiteit en bewustzijn, die zowel aan God als aan de mens eigen is.

In de theologie van Paul Tillich, die sterk tegen het duitse idealisme aanleunt, speelt de 'geest' een grote rol. Tillich theologiseert vanuit de eenheid tussen de Geest van God en de geest van de mens. De goddelijke Geest is de immanentie van God in de werkelijkheid van deze wereld. De goddelijke Geest draagt en beweegt de geest van de mens en de menselijke geest is gegrond in de Geest van God. Hoewel Tillich niet tot een volledige identiteit van Gods Geest en de menselijke geest komt, is voor hem de Geest van God de bron van kracht waaruit de menselijke geest leeft. In dit verband spreekt Tillich ook over de ervaring (ecstasy) en hij omschrijft deze ervaring dan als een gebeurtenis waarbij de menselijke geest in de greep komt van de goddelijke Geest en zo opgeheven wordt tot inspiratie, vervulling met liefde en geloof in een belevens van zelftranscendentie. Soortgelijke ervaringen met die

goddelijke Geest zijn volgens Tillich niet beperkt tot het christendom. Ook buiten de christelijke kerk kunnen deze ervaringen zich voordoen, bijvoorbeeld bij de aanhangers van de Islam, de volgelingen van de oosterse godsdiensten, ja zelfs bij marxisten kan zo 'n ervaring beleefd worden. Wel is de Geest van Jezus Christus volgens Tillich de norm voor deze ervaringen, maar we moeten daarbij wel bedenken, dat de goddelijke Geest geenszins aan Christus gebonden is. Waar nu de goddelijke Geest mensen aandrijft, inspireert en tot ervaring van zelftranscendentie brengt, daar is de kerk, de 'latente' kerk (Tillich, 1963:11-56; 301-316).

Het is de grote verdienste van Karl Barth, dat hij in zijn theologie zich sterk gekant heeft tegen de liberale theologie van de 19e eeuw. Tegenover het duitse idealisme en zijn identiteitsdenken heeft Barth het kwalitatief onderscheid tussen God en mens weer benadrukt. God is niet vanzelfsprekend aanwezig in het religieus bewustzijn van de mens, in zijn geestelijke diepte of zijn morale hoogwaardigheid. God is immers de Gans-Andere. Volgens Barth moet de theologie niet bij de mens beginnen en aandacht geven aan de subjectieve gesteldheden of ervaringen van de mens, maar de theologie moet bij God beginnen. Daarom begint Barth bij de openbaring van God en dan schrijft hij, dat God Zich in Christus Jezus openbaart en dat de mens daarvan kennis ontvangt door de Heilige Geest. Anders als Schleiermacher, die de triniteitsleer aan het einde van zijn dogmatiek als een soort aanhangsel behandelt, begint Barth in zijn dogmatiek met die leer van de triniteit (1935:316-318). Door zijn betoegangspunt in de drieëenheid te nemen maakt Barth ruimte voor de goddelijke persoon van de Heilige Geest en voor de eigen taak van de Geest in de ontmoeting met die mens.

De rooms-katholieke theoloog P.J.Rosato heeft een dissertatie geschreven over de pneumatologie van Karl Barth. Hij is van oordeel, dat Barth's theologie te exclusief door het Filioque beheerst wordt. Barth honoreert nie voldoende, dat de Geest ook van de Vader uitgaat (het: a Patre). Het gevolg is, dat de leer van de Heilige Geest bij Barth een functie wordt van de christologie (Rosato, 1976:300 vv.).

De Heilige Geest wordt door Barth verstaan als de opstandingskracht van Christus, als de macht van Christus' heilswerk. De Geest gaat als de macht van de verhoogde Christus de volle betekenis van het heilswerk

van Christus in de wereld realiseren. Zoals de Geest de band is, die de godheid en de mensheid van Christus met elkaar verbindt, zo gaat Hij op analoge wijze ook de hele mensheid met God in Christus verenigen (Rosato, 1976:151).

Zowel Noordmans als van Ruler hebben in hun theologie gepleit voor meer ruimte voor de Heilige Geest. Krijgen we bij Barth de indruk, dat hij de Heilige Geest maar heel weinig ruimte laat, omdat hij alles zo volstrekt christologisch opvat, niet alleen bij de schepping, maar zelfs ook bij de toeëigening van het heil (vgl. van Ruler, 1968:107), bij Noordmans zien we het omgekeerde. In een van zijn laatste publicaties stelt hij het zo voor, dat de gestalte, dit is de historische gestalte van Jezus door de Geest wordt vertolkt en omgezet in een boodschap (1955:233-236). Hoewel de Geest volgens Noordmans wel in continuïteit met Christus optreedt, doet Hij nieuwe dingen in de geschiedenis. Zo laat bijvoorbeeld de Heilige Geest de twaalf apostelen achter Zich en roept Hij Paulus, de apostel de Geestes. Paulus beleeft zelf zijn eigen pinksteren op weg naar Damaskus (Noordmans, 1955:252, 253). De twaalf apostelen hebben hun omwandeling met Jezus gehad, Paulus heeft zijn omwandeling met de Heilige Geest. De apostel is met de Heilige Geest op pad (1955:253). De evangeliën zoals deze door Mattheüs, Markus en Lukas zijn opgetekend en welke Paulus door de overlevering althans wel ten dele moet gekend hebben, worden toch door de openbaring, die de apostel Paulus ontvangen heeft, sterk in gehalte gewijzigd (Noordmans, 1955:295, 296). Paulus komt nu met een geestelijke evangelie (1955:292-295). Hij heeft zijn eigen vier evangeliën te weten de hoofdbrieven aan de Romeinen, de Galaten en de Corinthiërs waarin hij over Jezus schrijft als de Geest, die aan hem verschenen is (1955:295). Wie Noordmans leest, krijgt sterk de indruk, dat bij hem de Geest Zich steeds verder van de historische Jezus verwijderd. In verband hiermee heeft W.D. Jonker de zeer belangrijke opmerking gemaakt, dat er in Noordmans' leer van de Heilige Geest een visie op de vrijheid van de Geest aan het licht komt, die hem bijzonder interessant maakt voor die theologen, die het werk van de Geest graag willen verstaan als de bewerking van de geschiedenis van de bevrijding (Jonker, 1981:121). Deze verzwakking van de verbinding tussen Christus en de Geest bij Noordmans brengt hem op een bepaalde manier in de buurt van Moltmann, die de Geest ziet als de

toekomstschepende, levendmakende Geest, die de geschiedenis met een revolutionair élan vervult (Moltmann, 1975:66-82).

In zijn tweede hoofdwerk, *Der Gekreuzigte Gott* (1972) houdt Moltmann zich bezig met de leer van de Heilige Geest. Hij grijpt in dit werk terug naar een gedachte van de kerkvader Augustinus, dat de Heilige Geest de band van liefde is tussen de Vader en de Zoon binnen de heilige drieëenheid. De liefhebbende Vader, de geliefde Zoon en de liefdebewerkende Geest zijn door de band der liefde verenigd. Het werk van de Geest naar buiten is in overeenstemming met zijn functie binnen de triniteit. "Der liebende Vater entspricht sich im liebenden Sohn und schafft im Geist Entsprechungen der Liebe im widersprechenden Menschen" (Moltmann, 1972:231 v.). Wanneer Moltmann over het werk van de Geest naar buiten spreekt dan moet het ons treffen, dat hij een verband legt met het kruis van Christus (1972:266). De tegenwoordigheid van God in deze wereld door middel van de Geest kan geen andere gestalte aannemen dan die van het lijden. H. Berkhof gaat in dezelfde richting wanneer hij het spreken van Paulus over de Geest in de kontekst ziet staan van het lijden. De Geest is dan voor hem de macht tegen het lijden en de macht, die het lijden verscherpt (Berkhof, 1981:150).

Ook in de theologie van van Ruler bemerken we een zekere distantie tussen Christus en de Geest. Het werk van de Heilige Geest heeft volgens van Ruler drie aspecten: een sacramenteel aspect in de kerk, een bevindelijk aspect in het hart en een theocratisch aspect in de wereld. Van Ruler wil graag recht laten geschieden aan wat hij noemt de 'relatieve zelfstandigheid' van de Heilige Geest (1973:9). Van Ruler oordeelt, dat de Geest veel meer op het eeuwige rijk en de glorie van dit rijk gericht is dan op Christus. Ook heeft de Geest volgens hem meer relatie tot de schepping dan tot Christus (1969:190). Omdat van Ruler zo sterk vanuit het einde denkt (Velema, 1962:6), raakt bij hem de Geest meer en meer van Christus verwijderd. De vraag is niet geheel ongerechtvaardigd of op deze wijze niet een deur geopend wordt naar spiritualisme en mystiek (vgl. Jonker, 1981:119). Billijkheidshalve moet erkend worden, dat van Ruler zich in zijn laatste jaren heel duidelijk verzet heeft tegen zowel de valse mystiek als de doperse tendenzen in de theologie. Hij keert zich zelfs tegen Noordmans, want in de boeiende

gesprekken, die van Ruler met de theologen Haarsma, Kuitert en Velema gevoerd heeft, erkent hij, dat volgens hem Noordmans de nadruk te eenzijdig alleen op het werk van de Geest legt (1969:91).

Het kan niet ontkend worden, dat er in de theologie van de laatste decennia steeds sterker op het eigen, zelfstandige werk van de Heilige Geest gewezen wordt. Het scheidt de indruk, dat de band met de Vader en de Zoon in de drieëenheid lossen aan het worden is en de Geest geheel zelfstandig in de wereld wil optreden. Ook raakt de Geest in de nieuwere theologie meer en meer van Christus verwijderd.

1.3 De Heilige Geest en het Woord

Het Nieuwe Testament leert ons, dat de Geest op een zeer bijzondere wijze aan Christus verbonden is. Hij is de Geest van de verhoogde Christus en Hij is uitgezonden om de heerschappij van Christus op aarde te vestigen. De Geest realiseert het heil, dat door Christus verworven is. Hij doet dat door een gemeente te roepen, die Hij met Christus verbindt door het geloof. Zo wordt het koninkrijk van God op aarde opgericht. Op de vraag hoe Christus door zijn Geest zijn rijk op aarde vestigt, is nog altijd het antwoord geweest: door het Woord. "Het koninkrijk van God gaat zijn weg door de wereld op het voertuig van het Woord" (Ridderbos, 1968:156). Vooral de reformatie heeft de Geest heel sterk gezien als de Geest van het Woord. Bekend is de uitspraak van Calvijn, dat de Geest zich sedert Pinksteren met een onverbreekelijke band aan het Woord gebonden heeft (Serm. Act. 2,1-4). Schuilt hier echter niet het gevaar, dat op deze wijze de Geest de gevangene van het Woord wordt? Mag de Geest wel zo sterk aan het Woord gebonden worden? En is er ook niet een wat W.D. Jonker genoemd heeft 'woordloos' werk van de Heilige Geest, een werk, dat niet zozeer betrekking heeft op Christus en het Woord, maar dat gericht is op de ware humaniteit (Jonker, 1981:272).

Trimp heeft terecht gewaarschuwd tegen een soort Woordobjectivisme, als zou de Heilige Geest als een soort onpersoonlijke kracht zichzelf bij voorbaat in het Woord hebben laten vastleggen als de energie in een batterij (1985:25). We moeten oog hebben voor de souvereiniteit van de

Heilige Geest. We ontdekken bij de apostel Paulus, dat hij aan de ene kant diep overtuigd was, dat God hem geroepen had om het heerlijke werk van de bediening der verzoening te verrichten, maar anderzijds lezen we in zijn brieven van een absoluut voorbehoud wanneer het komt bij de resultaten van zijn arbeid. Hij brengt dit voorbehoud treffend onder woorden in het z.g. deur-motief. Op verschillende plaatsen schrijft hij over een deur, die voor de verkondiging van het evangelie geopend moet worden (1 Cor 16:9; 1 Cor 2:12; Col 4:3). Deze deur wordt in Hand 14:17 de deur van het geloof genoemd, de deur, die toegang geeft tot het eeuwige leven. Paulus heeft diep beseft, dat hijzelf niet bij machte is om deze deur te openen. God kan dit alleen doen. God opent deze deur door de kracht van de Heilige Geest (Jeremias, 1950:174). Deze wetenschap geeft de apostel een diep besef van afhankelijkheid in zijn verkondigingswerk en dit spoort hem aan tot voortdurend gebed. Luther heeft in zijn prediking en in zijn theologie altijd bijzonder sterk 'die freie Herrschaft des Geistes' of 'die freie Souveränität des Geistes' beklemtoond.

Nu betekent de soevereiniteit van de Geest niet, dat de Heilige Geest maar willekeurig in de wereld optreedt. Hij heeft zich soverain aan het Woord verbonden. Hij wil dit middel gebruiken. Dus waar het Woord verkondigd wordt, mogen we veel van de Heilige Geest verwachten. Maar Hij kan niet gemanipuleerd worden. De Geest is soverain. Jezus heeft reeds gezegd, dat het met de Geest is zoals met die wind (Joh 3:8). Evenmin als wij over de wind kunnen beschikken, zo kunnen we ook niet het werk van de Geest naar onze hand zetten. Het besef, dat de Geest soverain is, maar dat het Hem behaagt door middel van het Woord te werken, moet ons juist brengen tot het gebed om de Geest.

Vergelijk voor de verhouding van Geest en Woord en voor de kracht van de Geest in de prediker en in zijn prediking mijn: De doop met de Heilige Geest, 1982:204-212.

1.4 De Heilige Geest en de schepping

Het verwijt, dat in het gereformeerd protestantisme geen aandacht gegeven is aan het wereldwijde werk van de Heilige Geest is niet geheel

terecht. In de gereformeerde theologie is inderdaad de Heilige Geest altijd sterk met Christus en met het Woord verbonden gezien. Ook hebben de gereformeerde theologen het werk van de Heilige Geest vooral zien liggen op het terrein van de heilstoeëiging, zodat de beschuldiging van heilsindividualisme en zelfs heilsegoïsme gehoord moest worden. Toch is altijd wel het besef levendig geweest, dat het werk van die Heilige Geest ook kosmische aspecten vertoont.

In de werken van de grote hervormer Calvijn kunnen we lezen, dat hij een brede opvatting van het werk van de Heilige Geest gehad heeft en in navolging van Calvijn geeft A. Kuyper ook heel wat aandacht aan het culturele en kosmische aspect van het werk van de Geest. De weg, die Kuyper gaat in zijn beschouwingen over het werk van de Geest in de wereld buigt hier en daar wel van Calvijn af. Het doet zelfs modern aan wanneer Kuyper in een van zijn bekende Stone-lezingen over het Calvinisme spreekt van de 'ombouw van de structuur der maatschappij' door de invloed van de Heilige Geest door middel van het Calvinisme (1898:22). De gedachte, dat de Heilige Geest ook buiten de kerk in de geschiedenis bezig is, is niet zo nieuw en zo modern als de nieuwere theologie ons wil doen geloven. Kuyper wees ook al op het 'hoge feit des Heiligen Geestes in de historie' (1898:19). Natuurlijk is er een groot verschil tussen Kuyper en de nieuwere theologie, want Kuyper was te veel anti-revolutionair om met zijn beschouwingen de kant van de revolutie op te gaan.

Calvijn heeft zich breedvoerig met het werk van de Heilige Geest in de wereld bezig gehouden en hij ziet de Geest dan voornamelijk werkzaam in de instandhouding van de kosmos. Calvijn acht het onmogelijk, dat de Heilige Geest, die zo volledig betrokken was bij de tot standkoming van de kosmos geen aandeel zou hebben in het in stand blijven van het geschapene. Op grond van 2 Petr 3:10 is Calvijn overtuigd, dat de Geest zorgt voor de stabiliteit in de schepping. Dat de wateren in de oceanen, de watermassa's in de lucht en het onder de aardoppervlakte opgehoopte water de aarde niet overstroomden, is te danken aan de heilige Geest. Calvijn gebruikt in verband hiermee zelfs het woord inspiratie. Hij spreekt van de verborgen inspiratie van de Geest van God (Comm. op Gen 1:2).

Ook het dagelijkse leven van de mensen wordt in stand gehouden door de Heilige Geest. het brood, dat we eten, heeft zijn voedende kracht, omdat Gods geheime kracht onze levensmiddelen 'inspireert', zo verklaart Calvijn (Comm. op Matth 4:4). We zijn hier in de buurt van Zondag 10 van de Heidelbergse Catechismus waar ook van de almachtige en alomtegenwoordige kracht van God gesproken wordt. Door deze kracht houdt God het geschapene in stand. Calvijn verzet zich tegen de gedachte, dat de Geest dit in standhoudingswerk zonder enige bemiddeling zou doen. Hij wijst de spiritualistische denkwijze, die van aardse middelen waarvan de Geest gebruik maakt niets wil weten af. De Geest eerbiedigt de stoffelijke middelen. Als wij geen brood eten dan kan de Geest er de voedende kracht niet in leggen. Evenmin als Calvijn de Geest van het creatuurlijke scheidt, zo min wil hij ook de Geest losmaken van God. De Heilige Geest is voor Calvijn de Geest van de Vader en van het eeuwige Woord (Inst. I.14.20). We moeten er wel goed op letten, dat Calvijn in zijn spreken over het kosmische werk van de Geest altijd van God de Schepper en van wat God geschapen heeft, uitgaat.

Ook A. Kuyper heeft zich bezig gehouden met het kosmische werk van de Heilige Geest. Hij ziet in de beschavingen, die zich in Europa en Amerika onder invloed van het christendom ontwikkeld hebben duidelijk het werk van de Geest. Kuyper maakt onderscheid tussen de algemene en de bijzondere genade. De bijzondere genade is vrucht van het werk van de Heilige Geest op het terrein van de kerk. Deze genade is particulier en betreft het eeuwige heil van de mensen persoonlijk. Op het terrein van de wereld is volgens Kuyper de algemene genade werkzaam. Deze is wel niet zaligmakend, maar oefent wel een heilrijke invloed op de samenleving uit. In zijn beschrijving van het kosmische werk van de Heilige Geest, zijn werk op het terrein van de algemene genade gaat Kuyper wel heel ver. "Waar ook op deze aarde mensen wonen of gewoond hebben, altoos is de Heilige Geest in hen werkzaam geweest voor hun natuurlijk leven, voor hun talenten en gaven. Nu nog is de werkzaamheid van den Heiligen Geest in het minst niet beperkt tot den kring der gelovigen, maar breidt en strekt zich uit tot alle menschenkinderen, tot zelfs tot atheïsten en ruwe zondaars. Nooit kan een mensch zo diep vallen, of altoos dankte hij aan den Heilige Geest alle vonk van licht, tot zelfs in zijn zonde. Er is geen menscheijk leven

zonder en buiten den Heiligen Geest denkbaar. Maar op zichzelf brengt dit niet verder dan tot een uitwendige inwerking van den Heiligen Geest, die niets met 's menschen innerlijk bestaan gemeen heeft, geheel buiten zijn beseft en bewustzijn omgaat, en in niets zijn verwijdering van God teniet doet" (Kuyper, 1911-1912:553, 554).

We vinden bij Kuyper wel de neiging om het werk van de Geest in de wereld min of meer zelfstandig te zien naast het werk van de Geest in de kerk. Wel heeft Kuyper geprobeerd een verband te leggen tussen het algemene en het bijzondere werk van de Heilige Geest met betrekking tot Christus en dan ziet hij dit verband in de verhouding van de Geest tot Christus als het eeuwige Woord, de Logos asarkos (Velema, 1957:130).

Het kan niet ontkend worden, dat Kuyper hier in de lijn van Calvijn denkt, maar met W.D. Jonker moet wel de vraag gevraagd worden of na de zondeval het kosmische werk van de Geest niet in het heilswerk van Christus als het vleesgeworden Woord gefundeerd is (1981:268). Wel is er bij Kuyper sprake van een beïnvloeding van de bijzondere genade op de algemene genade. De algemene genade heeft geen doel in zichzelf en kwijnt weg waar de particuliere genade haar niet bevrucht en aan de andere kant heeft de particuliere genade de gemene gratie nodig om te bestaan en tot openbaring te komen (Kuyper, 1902-1904:495). Het blijkt echter, dat bij Kuyper zelfs het werk van de Geest op het terrein van de particuliere genade niet aan het Woord gebonden is. Er is volgens Kuyper sprake van een onmiddellijke werking van Gods Geest in de menselijke ziel. De wedergeboorte door de Heilige Geest is een onmiddellijk werk Gods en eerst daarna verkrijgt de openbaring Gods in de Heilige Schrift en in de prediking haar eigenlijke functie (Kuyper, 1898:48).

Velema heeft er op gewezen, dat in de theologie van Kuyper de mogelijkheid gesteld wordt van een werk van de Geest in de wereld zonder het historisch heilswerk van Christus. Deze mogelijkheid is in Kuypers theologie geen werkelijkheid, omdat Kuyper de schepping beschouwt vanuit een tweevoudig aspect, namelijk zichtbaar en onzichtbaar. Het heilswerk van Christus correleert volgens Kuyper met het zichtbare aspect van de schepping (vgl. Velema, 1957:100). Wat voor Kuyper nog een probleem was, blijkt voor de nieuwere theologie geen probleem meer

te zijn. Het heilswerk van Christus wordt geheel op de achtergrond geschoven en het werk van de Geest wordt direct met allerlei vernieuwingsactiviteiten in de wereld in verbinding gebracht,

1.5 De Heilige Geest en de Vernieuwing van de samenleving

Berkhof is van oordeel, dat er een werk van de Heilige Geest in de wereld plaats vindt geheel buiten de kerk en buiten het Woord om. We mogen volgens hem het werk van de Heilige Geest niet tot de kerk en de enkele mens beperken. Er is een werking van de Geest, die reikt tot de verste uithoeken van het wereldlijk leven. De Geest werkt volgens Berkhof ook buiten de gelovigen om aan de structuren van de samenleving. Het is immers duidelijk, dat de vernieuwing van de wereld voor een groot deel door ongelovigen tot stand gebracht is (Berkhof, 1973:522). Wij zijn geneigd om een daad op zijn motief te beoordelen, maar we moeten veeleer kijken naar het goede effect (Berkhof, 1973:529). Als voorbeelden van het heiligende werk van de Geest in deze wereld wijst Berkhof op het fenomeen Europa, op de zorg voor armen en zieken, de ontgoddelijking van de staatsmacht, de principiële gelijkheid van de mens, de zorg voor de enkeling en de beklemtoning van sociale gerechtigheid (1973:532). Berkhof beseft wel, dat hij met deze visie op het werk van de Geest in de wereld ver van de kerk, het geloof en de Bijbel verwijderd raakt. Ook is hij overtuigd, dat waar Christus niet in het middelpunt staat we pneumatologisch niets hebben te zoeken (1981:152). Daarom wijst hij er op, dat Christus niet alleen het Hoofd van de kerk is, maar het Hoofd van heel de mensenwereld. Als de Geest van de kosmische Christus gaat de Heilige Geest eigen wegen in de wereld (1973:530). Berkhof ziet dan een analogie tussen het vernieuwingswerk van de Geest in de kerk en het vernieuwingswerk van de Geest in de wereld. Deze analogie tussen wat de Geest in het leven van de enkele mens en de kerk doet en wat Hij doet in de wereld drukt zowel overeenkomst als verschil uit. Bij de innerlijke vernieuwing van de mens komen begrippen ter sprake als heiliging, vrijheid, liefde, sterven en opstaan, strijd en vooruitgang. Maar bij de vernieuwing van de wereld gaat het om andere categorieën. Daar gaat het over vooruitgang, structuurvernieuwing, gelijkheid van mensen, zorg voor de maatschappelijk zwakken en ontgoddelijking van

de staatsmacht (1973:522, 531). Berkhof oordeelt, dat de gelijkvormigheid naar het beeld van Christus niet slechts voor de enkeling bedoeld is, maar voor de mensheid in haar geheel en dus ook voor de wijze van haar samenleven en vooral op dat laatste richt zich de Geest in zijn werk in de wereld (1973:530). Voor zo 'n collectieve gelijkvormigheid naar het beeld van Christus zijn in de Bijbel geen voorbeelden te vinden. Het Schriftbewijs ontbreekt dan ook bij Berkhof.

In de Bijbel vinden we nergens zo 'n directe relatie van de Geest tot de wereld als de Geest van de kosmische Christus. Ridderbos heeft er in zijn Paulus-studie op gewezen, dat de machtspositie van Christus over alle dingen onmiddellijk verbonden wordt met hetgeen Christus aan de gemeente schenken wil voor haar geestelijke groei en volwassenheid (1966:436). We kunnen en mogen Christus' machtspositie over de kerk niet buiten berekening laten wanneer we spreken over zijn heerschappij over de wereld. De uitspraken van de Bijbel over de universele macht van Christus krijgen hun plaats binnen het kader van de gemeente van Christus, omdat de kerk met Christus in zijn triomf verenigd is en in de toekomst in de totale verlossing zal delen.

Bij Berkhof krijgen we nog een werk van de Geest in deze wereld in een gematigde vorm. Maar bij meer radicale theologen wordt de lijn, die Berkhof uitgestippeld heeft eenvoudig doorgetrokken. Toch brengt Berkhof ook al de Heilige Geest in verband met revolutie en bevrijding. Hij is van oordeel, dat de kerk positief tegenover de revolutie moet staan, want het evangelie is de boodschap van de verandering van de wereld. Berkhof heeft echter uit de geschiedenis van de revolutie wel geleerd, dat de revolutie haar eigen kinderen verslindt. Hij erkent dan ook, dat de revolutie op de goedheid van de natuurlijke mens vertrouwt en daarom hebben we bij bevrijding en revolutie de Heilige Geest nodig. Zij, die de wereld willen vernieuwen, moeten zelf door de Heilige Geest vernieuwd worden (1981:105). De vraag moet echter wel gesteld worden of zij, die door de Geest van God werkelijk innerlijk vernieuwd zijn de revolutie nog willen. Hiermee samen gaat de allesbeslissende vraag in hoeverre de vernieuwing van het persoonlijk leven door de Heilige Geest kan leiden tot sociale, maatschappelijke en politieke vernieuwing, een vraag waar nog uitvoerig aandacht gegeven zal worden. Het moet echter wel betwijfeld worden of we de Heilige Geest werkelijk recht doen wanneer

we van Hem zeggen, dat Hij de beslissende drijfveer van de wil tot echte revolutie is (Rosenstock-Hussey, 1951:443 v).

In zijn spreken over de Heilige Geest in verband met de vernieuwing van de samenleving wil Berkhof de Geest niet verstaan als een afzonderlijke persoon in de triniteit. De Geest is volgens hem niet een autonoom wezen, maar een aanduiding van God zelf in zijn handelende tegenwoordigheid (1964:121-134).

1.6 De Heilige Geest en de bevrijding

Ook de bevrijdingstheologie heeft zich met de persoon en het werk van de Heilige Geest bezig gehouden en dan binnen de context van revolutie en bevrijding. Wanneer in deze theologie over de Heilige Geest gesproken wordt dan wordt Hij gezien als de Geest van politieke en maatschappelijke bevrijding. Hier ligt de gedachte achter, dat de invloed en de werking van de Geest niet tot de kerk en het christendom beperkt mag blijven. De Heilige Geest werkt wereldwijd niet slechts in de kerken en op de zendingsvelden, maar ook in het scheppen van nieuwe gedragspatronen in de samenleving, zelfs in revolutionaire bewegingen en vooral daar waar de bevrijding van mensen en volken beoogd wordt. Het werk van de Heilige Geest wordt in verband gebracht met de Franse revolutie. Men acht de Geest aanwezig in de bevrijdingsbewegingen in Zuid-Amerika. Men ziet de Heilige Geest optreden samen met Che Guevara in Cuba, want zo werkt de Heilige Geest bevrijdend in deze wereld.

In zijn theologische benadering van bevrijding door middel van de revolutie wijst R. Shaull op het revolutionaire karakter van het Bijbelse messianisme. God is in deze wereld bevrijdend bezig. Zijn handelen is op de vernieuwing van de wereld gericht en door de komst van Jezus Christus en het werk van de Heilige Geest worden allerlei nieuwe en verontrustende krachten in de geschiedenis losgemaakt (Shaull, 1968:182).

De Heilige Geest is een dynamisch principe, de kracht van het komende en daarom weerspreekt Hij het tegenwoordige. De gaven van de Geest zijn geen bouwstenen om er een christelijke maatschappij mee te bouwen,

maar ze zijn bronnen voor tegenspraak en verontrusting (Rasker, 1968:147, 149).

De braziliaanse theologen Leonardo en Clodovis Boff zijn overtuigd, dat het werkterrein van de Geest niet zozeer in de kerk en in het leven van de gelovige gezocht moet worden, maar in de wereld. Het terrein van voorkeur voor het handelen van de Geest is de geschiedenis. Als een stormwind vaart Hij door de geschiedenis, want Hij is aanwezig in alles wat beweging, verandering en groei met zich meebrengt. Op een heel speciale manier handelt de Heilige Geest in het strijden van de armen en op een bijzondere wijze is de Geest merkbaar in het weerstandsvermogen, dat zich bij de onderdrukten openbaart. Daarom wordt de Geest in de liturgie de 'Vader der armen' genoemd. De Heilige Geest geeft kracht om de onderdrukking van het socio-economisch systeem, dat de armen uitbuit te verdragen. De Geest handelt bevrijdend te midden van de verdrukten. Dit bevrijdend handelen van de Geest komt aan het licht wanneer de verdrukten in opstand komen, wanneer ze besluiten om de geschiedenis in eigen handen te nemen.

Daarom is de geschiedenis van de bevrijdingsstrijd van de onderdrukten de geschiedenis van het vuur van de Heilige Geest in het verdeelde hart van de wereld (Boff, 1986:65-67).

Hier is de Heilige Geest wel heel ver van de kerk van het Woord verwijderd. Hij is in de wereld werkzaam om bevrijding te bewerkstelligen. De Geest is ook nog wel in de kerk aanwezig maar dan voor zover de kerk zich vereenselvigt met de nood der armen en het leed der onderdrukten. De gaven van de Geest waar de Bijbel over spreekt, worden in de theologie van de bevrijding geheel anders omschreven. Als gaven van de Geest worden aangemerkt solidariteit, standvastigheid, onbeperkt weerstandsvermogen tegen langdurige agressie en onderdrukking (Boff, 1986:66).

1.7 Het objectieve heiligingswerk van de Geest

Niemand zal durven ontkennen, dat de Heilige Geest in de schepping en ook in de onderhouding van de wereld werkt. Hij heeft Gods werk tot

stand gebracht en Hij helpt het ook onderhouden. De Geest houdt Gods eigen werk in stand. Ook is het duidelijk, dat de Heilige Geest in mensen werkt. Hij werkt in het hart van de gelovige. Dit werk van de Heilige Geest is een werk in het verborgene, maar de vruchten er van komen aan het licht.

Calvijn aanvaardt een tweevoudige werking van de Geest in het hart van de mens, een tweevoudige werking, die wel onderscheiden moet worden, zonder haar echter te scheiden. De ene werking van de Geest is volgens Calvijn gericht op de menselijke geest en de hervormer noemt de werking een *illuminare, illustrare of illucere mentes*, het verlichten van de geest van de mens. De andere werking van de Geest is volgens Calvijn gericht op het hart van de mens en haar omschrijft Calvijn als een *obsignare* (verzegelen), *insculpere* (inbeitelen) of *infigere cordibus* (het inboren in de harten) (vgl. Krusche, 1957:259).

De Geest werkt door middel van het Woord in het mensenhart. Negatief is dit werk ontdekkend, de zonde blootlegend, de zonde openbarend en positief is dit werk van de Geest de zonde bedekkend, de zonde om Christus' wil vergevend (Tukker, 1979:158). De Geest als de inwonende Geest ontdekt de mens dieper aan zijn zonde, Hij leert hem de beloften van het evangelie gelovig te aanvaarden, Hij vuurt hem aan tot gebed, Hij geeft kracht in de strijd tegen het vlees en Hij drukt de gestalte van Christus af op zijn leven. Dit werk van de Geest wordt in de Bijbel omschreven en de vruchten van dit werk zijn aan de Bijbel toetsbaar.

Maar welke waarborg hebben we, dat wat het objectieve heiligingswerk van de Geest genoemd wordt (Berkhof, 1973:529) ook werkelijk het werk van de Geest is? Was de Heilige Geest werkelijk in de Franse revolutie werkzaam? Ontmoeten we de Heilige Geest in de vernieuwingsactiviteiten, die in de samenleving te zien zijn? Heeft de Geest iets gemeen met de bevrijdingsbewegingen in Zuid-Amerika en zijn de krachten van de Geest werkzaam in de bevrijding van Afrika van het koloniale juk?

In alle nieuwere beschouwingen over de Heilige Geest en zijn werk in de wereld is de hand tussen Christus en de Geest en de band tussen het Woord en de Geest steeds meer losgelaten. Men ziet de Heilige Geest aan het werk in allerlei revolutionaire bewegingen. Het evangelie wordt

verpolitiseerd, de Bijbel is een handboek geworden voor maatschappijkritiek en maatschappijvernieuwing en alles wordt op rekening van de Heilige Geest geschreven. We zien hier eigenlijk weer terug in de 19e eeuw en zelfs in de 16e eeuw. In de vorige eeuw werden de Heilige Geest en de menselijke geest te gemakkelijk met elkaar vereenzelvigd. Nu wordt het geweld van de revolutie aangezien voor de kracht van de Heilige Geest. De Geest wordt van het Woord gescheiden. Ongelovigen kunnen ook evenzeer als gelovigen dragers zijn van het objectieve heilswerk van de Geest. Hier zijn we weer terug bij de doperse beweging ten tijde van de reformatie. Het doperse denken waartegen Calvijn zo krachtig gestreden heeft, treedt hier in een modern gewaad opnieuw naar voren. Het is onmogelijk om in al deze vernieuwingsbewegingen het werk van de Heilige Geest te zien, ook al omdat degenen, die daarin zo actief bezig zijn heel weinig vruchten van de Geest in hun leven openbaren.

Valema heeft er in zijn belangrijke studie over de heiliging van het leven op gewezen, dat de uitdrukking 'het objectieve heiligingswerk van de Geest' de rol, die mensen spelen in verband met de structuren miskend wordt. Met deze term wordt de indruk gewekt, dat veranderde, verbeterde structuren op zichzelf als vrucht van het werk van de Geest kan worden beschouwd, maar dit gaat voorbij aan het feit, dat verandering van structuren altijd aan mensen te danken is (Valema, 1985:162).

De terreinverlegging van het werk van de Heilige Geest van de kerk naar de wereld heeft zeer ingrijpende gevolgen. De Geest wijkt uit het hart, maar is volop in de wereld aan het werk. Het geloof en de wedergeboorte als het eigen werk van de Geest komt op de achtergrond te staan. Het Woord van God, dat toch het zwaard van de Heilige Geest is, gaat steeds meer zijn functie verliezen en Jezus Christus, die de Geest uitgezonden heeft, wordt de grote revolutionair, de partijganger der armen, de bevrijder uit knellende maatschappelijke, sociale en politieke structuren. We moeten uiterst voorsichtig zijn met een 'woordeloos' werk van de Heilige Geest. Zeker werkt de Geest op een woordloze wijze in de schepping en bij de onderhouding van Gods wereld. Maar we doen er goed aan de Geest maar 'aan het Woord te laten'. Hij heeft zichzelf soeverein aan het Woord verbonden. Tot eigen schade maakt men Hem

daar van los. Dan verzanden we zo gemakkelijk in subjectivisme zoals bij de doperse beweging, in vals mysticisme of in een gevaarlijk activisme.

2. DE WEG VAN DE GEEST NAAR DE WERELD

2.1 Het algemene en het bijzondere werk van de Heilige Geest

Tenslotte blijft nog de belangrijke vraag over op welke wijze de Geest in de wereld werkt. Welke wegen gaat Hij in zijn onderhoudend en vernieuwend werk? Waaraan herkennen wij het werk van de Heilige Geest in deze wereld? Is de Heilige Geest ook buiten de kerk in onze wereld werkzaam als de goddelijke dynamiek van bevrijding? Allerlei vernieuwingen doen zich voor en er zijn vele vormen van spiritualiteit. Kunnen we daarin ook het werk van de Heilige Geest herkennen en zijn er ook bepaalde maatstaven waaraan we zijn werk kunnen meten?

Het werk van de Heilige Geest is zo wijd als het scheppende, onderhoudende en verlossende werk van de drieënige God (Jonker, 1981:264). In de gereformeerde theologie is altijd onderscheid gemaakt tussen het algemene werk van de Geest en zijn bijzonder werk. Het algemene werk van de Geest is kosmisch van karakter en houdt verband met de onderhouding van het geschapene, terwijl het bijzondere werk van de Geest altijd in verband gebracht is met de bekering en de vernieuwing van de mens. Het bijzondere werk van de Geest moet van zijn algemeen werk onderscheiden worden zonder om deze twee activiteiten van de Geest van elkaar te scheiden.

Nu zien we in de nieuwere theologie, dat deze onderscheiding tussen het algemene en het bijzondere werk van de Geest afgewezen wordt. We krijgen dan het eigenaardige verschijnsel, dat enerzijds het algemene werk van de Geest onder de noemer van zijn bijzonder werk gebracht wordt en alles vanuit Christus gefundeerd en gemotiveerd wordt, terwijl aan de andere kant het bijzondere werk onder de noemer van het algemene werk van de Geest gebracht wordt. De eerste opvatting vinden we bijvoorbeeld bij Karl Barth en de tweede bij Paul Tillich. Geen van beide opvattingen kan bevredigen. Het algemene werk absorbeert het bijzondere werk van de Geest of het bijzondere wordt veralgemeend door het kosmische werk van de Geest. Het is merkwaardig, dat in beide gevallen

het bijzondere werk van de Beest zijn eigen, bijzonder karakter gaat verliezen.

Calvijn en in navolging van hem A. Kuyper verbinden het algemene werk van de Heilige Geest met de eeuwige Zoon of zoals Kuyper het graag formuleert het eeuwige Woord, de Logos asorkos, het Woord, dat nog niet vlees geworden is. De vraag moet echter hier gevraagd worden of na de zondeval in het paradijs ook het algemene werk van de Geest niet in verband gebracht moet worden met het heilswerk van Christus. Calvijn ziet in deze wereld een drievoudige werkzaamheid van God. In de eerste plaats wijst hij op het algemene leven waarin de dieren ook delen, ten tweede is er het mensenleven en in de derde plaats het leven van de uitverkorenen (Comm. op Ef 4:18).

We zouden deze drie levensterreinen met drie concentrische cirkels kunnen vergelijken. Er is bij Calvijn een duidelijke onderlinge samenhang tussen deze drie levenssferen (Staedke, 1972:209). Wanneer de vraag zou gesteld worden of de Heilige Geest ook vanuit de binnenste cirkel, de cirkel van de kerk of zoals hij het noemt van de uitverkorenen, naar buiten werkt, dan antwoordt Calvijn, dat de onderwerping van de wereld niet plaats vindt door de volle inzet van de goddelijke almacht, maar dat dit geschiedt door de uitnodigende roep van het evangelie tot geloofsgehoorszaamheid en door de gave van de Heilige Geest (Comm. op Hand 1:7). Calvijn wil het werk van de Heilige Geest niet losmaken van het gepredikte Woord. Hier krijgen we een belangrijke aanwijzer.

In de nieuwere theologie wordt het werk van de Heilige Geest losgemaakt van Christus en van zijn Woord. Men wil direct met die Geest naar de wereld gaan. Het is echter op grond van de Bijbel moeilijk vol te houden, dat er een directe weg van de Geest naar de samenleving is. Nergens in de Heilige Schrift vinden we aanduidingen, dat de Geest van de verhoogde Christus geheel los van Hem en zonder zijn Woord, dus op een woordloze wijze in de wereld vernieuwend werkzaam zou zijn. Zo 'n opvatting moet tot kortsluitingen leiden. Wat tegenwoordig dikwijls als het werk van de Heilige Geest aangemerkt wordt, blijkt veelal niets anders te zijn als het werk van ongelovige mensen. Nu kunnen ongelovigen voortreffelijk werk doen. Soms is hun werk tot een beschamend voorbeeld voor vele christenen. Maar dit geeft ons niet het recht deze op zichzelf

goede daden als vruchten van het werk van de Heilige Geest te kwalificeren.

Aan de andere kant mogen we de Heilige Geest niet van de wereld isoleren. De Geest is wel terdege in de wereld werkzaam, maar dan als de Geest van Jezus Christus en de Geest van het Woord. Er zijn in de Bijbel voorbeelden, dat de Heilige Geest zegenrijk en heilzaam op samenlevingsverbanden in structuren wil inwerken. Ook levert de geschiedenis van de zending ons vele illustraties van de heilrijke invloed van de Heilige Geest op heidense samenlevingen. Maar we moeten er wel goed op letten hoe de Heilige Geest op samenlevingsverbanden inwerkt en hoe Hij structuren aangrijpt en vernieuwt. Het is beslist niet zo, dat ongelovigen door de Heilige Geest ongemerkt en onbewust ingeschakeld worden bij zijn vernieuwend werk in de wereld. Zijn weg loopt via de kerk als het charismatisch gestructureerde lichaam van Christus, als de tempel waarin Hij woont. Door middel van haar leden wil de Heilige Geest vernieuwend inwerken op de wereld. Hij grijpt de mens binnen de structuren aan. Zijn weg naar de wereld is derhalve een indirecte weg.

Nu is het niet de taak van de kerk om zelf als vernieuwer in de wereld op te treden. Wel heeft de kerk de roeping om in haar verkondiging het Woord van God als een lamp over de samenleving te laten schijnen. Ook is het de taak van de kerk om haar leden op te roepen zuiverend en vernieuwend in de samenleving op te treden. Waar mogelijk moeten alle samenlevingsverbanden waarin de mens als beeld van God niet tot volle ontplooiing kan komen, veranderd worden. Het is daarom voor de gelovigen noodzakelijk om de structuren van de samenleving te toetsen en waar het zou blijken, dat een bepaalde samenlevingsverband menonwaardig is, daar heeft de gelovige zeker de roeping om bij te dragen tot herstructurering van zo 'n samenlevingsverband. De Geest is op weg naar de wereld. Maar Hij gaat zijn weg via de gelovigen wier harten Hij vernieuwd heeft en wier levens Hij heiligt. De Geest is zowel zelfstandig, maar Hij is relatief zelfstandig, d.w.s. Hy kan nooit losgemaakt worden van het Woord waaraan Hij Zich sedert Pinksteren gebonden heeft. Ook kan Hij niet losgemaakt worden van de kerk waarin Hij sedert Pinksteren woon.

2.2 Het individuele werk van de Heilige Geest

Het blijkt heel duidelijk uit de Bijbel, dat voor de Heilige Geest de structuren niet het belangrijkste zijn. Het gaat de Geest vooral om de mensen binnen bepaalde structuren. We hebben in het Nieuwe Testament een zeer verhelderend voorbeeld hoe de Heilige Geest te werk gaat in de verschillende samenlevingsverbanden en wat Hij doet om de structuren te vernieuwen.

In Efeziërs 5:22-6:9 geeft de apostel Paulus aan zijn lezers verschillende leefregels voor het huwelijk, het gezinsleven en de samenleving. De apostel identificeert drie probleemgebieden waar zich allerlei spanningen en conflicten kunnen voordoen: de verhouding tussen man en vrouw in het huwelijk, de verhouding tussen ouders en kinderen in het gezin en de verhouding tussen heer en slaaf in de arbeidssituatie.

De gedeelten in het Nieuwe Testament waar we deze voorschriften voor gehuwden, ouders en kinderen en werkgevers en werknemers vinden, worden wel aangeduid als huistafels. We hebben verschillende huistafels of gedeelten van huistafels in het Nieuwe Testament waarvan die in de brief aan de Efeziërs wel de meest uitgebreide en meest gefundeerde is. Vergelijk voor de plaats van deze huistafels in het Nieuwe Testament, hun christologische fundering, hun cultuur-historische achtergrond en hun betekenis voor vandaag, mijn: 'n Lamp vir almal in die huis, christelike leefreëls vir huwelik, gesin en samelewing, 1986.

Wanneer we naar de structurele opzet van de huistafel in de brief aan de Efeziërs kijken dan vinden we, dat de apostel eerst een algemene regel geeft: weest elkander onderdanig in de vreze van Christus (Ef 5:21). Waar gelovigen elkaar ontmoeten, in het huwelijk, in het huisgezin of bij het werk, daar moeten ze nederig en ootmoedig optreden. In ootmoedigheid moet de een de ander uitnemender achten dan zichzelf (Fil 2:3). De ware ootmoed en de echte nederigheid leren we door de vreze van Christus. Met de vreze van Christus bedoelt Paulus de eerbiedige erkenning, dat Christus de Heilbewerker en de Heerschappijvoerder is. Hij heeft voor ons verlossing bewerkt en wij zijn Hem daar voor dankbare eerbied verschuldigd (Lloyd-Jones, 1973:72). Onze houding tegenover elkaar moet bepaald worden door onze gezindheid tegenover Christus.

In allerlei samenlevingsverbanden moet onze verhouding tot Christus de doorslag geven. het is dan ook opvallend, dat in de verschillende leefregels, die de apostel geeft, telkens op Christus gewezen wordt en herhaaldelijk aangegeven wordt, dat Hij Here, Heerschapijvoerder is. Elke gelovige staat onder zijn gezag.

Nu sal een mens uit zichzelf zich niet gewillig aan Christus onderwerpen. Alleen de Heilige Geest kan hem dit leren. Paulus wijst daar zeer nadrukkelijk op en daarom zijn in zijn huistafel alle uitspraken over de verhoudingen in het huwelijk, het huisgezin en op het terrein van arbeid omrankt met twee belangrijke uitspraken over de Heilige Geest. Eerst schrijft Paulus als een opschrift boven de huistafel:

Wordt vervuld met de Heilige Geest (Ef 5:18).

Nadat de apostel de verschillende leefregels gegeven heeft, sluit hij als het ware de huistafel af met de woorden:

Bid met aanhoudend bidden en smeken bij elke gelegenheid in de Geest (Ef 6:18).

De vervulling met de Heilige Geest en in verband daarmee het gebed om de Geest is noodzakelijk om de opdrachten, die de apostel geeft in de verschillende levenssituaties te kunnen gehoorzamen. We hebben reeds gezien, dat de vervulling met de Heilige Geest in verband gebracht moet worden met de toerusting van de gelovigen tot hun actieve dienst. Het vervuld worden met de Geest betekent, dat we geheel door Hem in beslag genomen worden, geheel door hem beheerst, geregeerd en geleid worden. We moeten volledig door de Heilige Geest beïnvloed en gecontroleerd worden (Lloyd-Jones, 1973:48). Dit is een opdracht, een bevel. Volgens het woordgebruik van de apostel moet dit vervuld worden voortdurend plaats vinden, elke dag opnieuw.

Om deze opdracht te kunnen gehoorzamen, om dit bevel tot voortdurende vervulling op te volgen, wijst de apostel op het gebed. Hij noemt het een gebed in de Geest. Een gebed in de Geest is een gebed in diepe afhankelijk van de Heilige Geest, een gebed waarin de Heilige Geest ons te hulp komt, een gebed, dat door de Geest gedragen wordt. Zo 'n gebed

maakt ons vol van de Geest en verleent ons de kracht van de Geest om Gods geboden ook voor de samenleving te gehoorzamen. Een gebed in de Geest brengt ons steeds meer onder het regime van de Geest. Zo worden we met kracht toegerust om de opdrachten, die Christus geeft uit te voeren. Waar de Geest aanwezig is, waar Hij ten volle zijn heilrijke heerschappij uitoefent, daar worden de onderlinge verhoudingen in het huwelijk, in het gezin en in de samenleving nieuw. Het blijkt duidelijk uit de leefregels, die Paulus geeft, dat de uiterlijke handelingen alleen niet beslissend zijn. Primair gaat het om de gezindheid van het hart, om de geloofshouding ten opzichte van Christus, die Here, Heerschappijvoerder is. In de verschillende leefregels, die de apostel geeft voor verschillende samenlevingsverbanden, komt helder aan het licht, dat bestaande structuren door gelovige naleving van deze regels hoewel niet gewijzigd dan toch wel geheiligd worden.

We vinden in de huistafels twee soorten maatschappelijke structuren, namelijk structuren, die in de schepping gefundeerd zijn zoals het huwelijk en het huisgezin en een structuur, die na de zondeval onder de verwoestende invloed van die zonde ontstaan is, namelijk de slavernij. Nu rekent de apostel niet radicaal met deze laatste, verfoeilijke structuur af. Hij tast eerder de structuur in zijn wortel aan. Door persoonlijke heiliging van beide partijen, heer en slaaf, zal deze kwalijke structuur eenvoudig uitgehold worden en tenslotte geheel verdwijnen. De structuur van het huwelijk en van het gezin zal door gehoorzaamheid aan het gebod van God geheiligd worden. We mogen echter de heiliging van de structuren nooit losmaken van de heiliging van personen. Van de personen, die in bepaalde structuren optreden en die zich door de Geest gehoorzaam aan Christus hebben leren onderwerpen, gaat er een gezegende invloed op de structuren uit. Nieuwe mensen kunnen in bepaalde gevallen nieuwe structuren te voorschijn roepen, maar nieuwe structuren geven geen nieuwe mensen.

Uit de leefregels, die Paulus geeft en de wijze waarop hij deze regels presenteert, kunnen ons leren hoe de Heilige Geest maatschappijvernieuwend werkt. Hij doet dit door middel van mensen, individuen, die Hij onder de heerschappij van Jezus Christus brengt. Hierdoor wordt de wereld niet plotseling radicaal veranderd. Vele

knellende, zondige structuren zullen blijven bestaan. Maar wat wel verandert, is de verhouding binnen de structuren.

Petrus roept in zijn brief de gelovigen op tot navolging van Christus binnen de bestaande politieke en sociale orde (1 Pet 2:21) en hij vraagt de huisslaven om binnen de vernederende structuur van de slavernij goed te doen (1 Pet 2:20). Het wandelen in de voetstappen van Christus in de kracht van de Heilige Geest werkt binnend de verschillende samenlevingsverbanden bevrijdend in die zin, dat het de mens werkelijk vrij maakt. De Heilige Geest grijpt de mensen binnen de structuren aan en zo gaat de Geest via de vernieuwde en geheiligde mens zijn weg naar de wereld, zo treedt Hij op in de samenleving. In zijn optreden is Hij altijd de Geest van Jezus Christus en de Geest van het Woord.

2.3 De Heilige Geest en de realisering van het heil

Het is de Heilige Geest, die tot taak heeft het heil te realiseren. Hij doet dit door mensen in verbinding te brengen met Christus. Wat Christus aan het kruis verworven heeft, maakt de Geest in ons leven tot een realiteit. Wanneer we vragen naar de aard en de omvang van het door Christus verworven heil, dan moet het antwoord zijn, dat heil primair betekent verzoening met God door het bloed van Christus. Het heil, dat ons beloofd is en dat door de Geest gerealiseerd wordt, kan nooit van het kruis van Christus losgemaakt worden. Het heil heeft ook een kosmische dimensie. We zien dit duidelijk bij de bevrijding van het volk Israël uit Egypte. De verzoening is daar de harde kern van de verlossing en zo is het ook met de verlossing in Christus Jezus. De kosmische omvang van de verlossing wordt op een treffende wijze door de apostel Paulus beschreven. In zijn brief aan de Colossenzen wijst hij in verband met deze verlossing op een tweevoudige verzoening. Eerste spreekt hij van een verzoening van de gemeente door het bloed van Christus (Col 1:13, 14, 21) om vervolgens te spreken van een kosmische verzoening (1:20). Ook deze kosmische verzoening, de verzoening van alle dingen staat volgens Paulus in verband met het kruis van Christus (Floor, 1974:22, 23). Wanneer de aard van Gods heil ter sprake komt dan mag het kruis van Christus nooit buiten berekening gelaten worden.

De omvang van Gods heil is ongetwijfeld de verlossing van de zonde door het bloed van Christus en als gevolg daarvan de vernieuwing van ons bestaan. De eenheid van verzoening en vernieuwing ligt in Christus verankerd. Versteeg heeft er op gewezen, dat het werk van de Geest zoals Paulus dit beschrijft ook somatisch gericht is (1971:393-395). Ook ons lichaam is bij de verlossing betrokken. Lichamelijk mogen we ook delen in het heil, dat Christus verworven heeft. In Fil 3:21 schrijft Paulus over Christus als Verlosser, die met de kracht waar over Hij beschikt ook ons vernederde lichaam gelijkvormig maken zal aan zijn verheerlijkt lichaam. We worden niet van ons lichaam verlost, maar we worden met ons lichaam verlost. Het heil heeft ook een lichamelijke, ja zelfs een kosmische dimensie. We mogen Gods heil ook niet in allerlei stukjes gaan opdelen. In zoverre heeft Dorothee Sölle gelijk in haar Politieke Theologie als ze spreekt van het ene ondeelbare heil (1972:82). In principe is er maar één heil. Het is alleen jammer, dat Sölle de harde kern van de verzoening en de vergeving uit Gods heil weghaalt. Het ene ondeelbare heil is voor haar heil in politiek-maatschappelijk en persoonlijk opzicht (1972:50, 51). Als God in het Oude Testament aan zijn volk heil belooft dan omvat dit zowel persoonlijke en geestelijke vernieuwing als ook verlossing uit politieke en maatschappelijke druk.

Jezus predikt het evangelie van schuldvergeving maar tegelijk doet Hij wonderen, geneest Hij zieken, wekt Hij doden op en vermenigvuldigt Hij de broden. Maar de Bijbel toont helder aan, dat eerst in de toekomst de volle realisering van Gods totale verlossing zal plaats vinden. We kunnen op Gods heil in zijn volle omvang niet vooruit grijpen. De apostel spreekt van het zuchten van de creatuur. Het heil in zijn volle omvang heeft iets eschatologisch en gaat ver boven de gebrokenheid van deze aardse bedeling uit. De eenheid van het ene, ondeelbare heil ligt in de belofte en zal eerst in de toekomst volledig gerealiseerd worden. Het heil van de verzoening en de verlossing in Christus Jezus waar we door het geloof reeds nu in mogen delen, zal straks verbonden worden met het heil in alle verhoudingen.

Het lijkt wel of er een discontinuïteit is tussen heden en toekomst. We leven als gelovigen als nieuwe mensen in een oude wereld. Toch is er sprake van continuïteit, maar deze ligt niet in ons handelen, in onze vernieuwingspogingen, maar de continuïteit ligt in God de Schepper, in

Christus de Verlosser en in de Heilige Geest de Vernieuwer (Versteeg, 1972:136). Waar de mens probeert om in eigen kracht het heil te realiseren onder de dekmantel dat deze vernieuwing van de Heilige Geest komt, daar krijgen we een andere verzoening, een andere verlossing en een andere heiliging.

Al Gods heil is in de verzoening, die Christus bewerkt heeft, verankerd. Het is de Heilige Geest, die dit heil realiseert. Het is echter noodzakelijk om hierbij te letten op de methodiek van de Heilige Geest. Wanneer we het werk van de Heilige Geest in de schepping vergelijken met zijn werk in de herschepping dan worden we getroffen door een merkwaardige tegenstelling. Waar de Geest in de schepping mee eindigt daarmee begint Hij in de herschepping. In zijn scheppingswerk begint God met de aarde en dan loopt de lijn via het licht, het uitspansel, de grassprietjes, het zaad en de bomen, zon, maan en sterren, het kruipend gedierte en de wilde dieren naar de mens. De mens is het eindpunt, het hoogtepunt van Gods scheppingswerk. Hij komt het laatst maar hij is de eerste. Bij de herschepping zien we precies het omgekeerde. De Heilige Geest begint bij de mens. Hij vernieuwt hem innerlijk. Hij ontvangt een nieuw hart. Wanneer het over de innerlijke vernieuwing van de mens gaat dan spreekt het Nieuwe Testament in de tegenwoordige tijd. Ook het door de zonde vernederde en geschonden lichaam zal vernieuwd worden. En dan is er ook de vernieuwing van de kosmos. Maar dit alles ligt in de toekomst. Hier spreekt het Nieuwe Testament in de toekomstige tijd. Dan komt er een nieuwe hemel en een nieuwe aarde met vernieuwde mensen. Zo wordt het ene ondeelbare heil door de Geest gerealiseerd. Het is geworteld in Christus en het ontvouwt zich in een totale verlossing.

Het blijft daarom een grote vraag of we in alles wat zich in de wereld aandient als vooruitgang, verbetering, opheffing en het leefbaar maken van de samenleving het werk van de Heilige Geest mogen zien. Behalve het rijk van Christus waarin de Heilige Geest zijn heilrijke heerschappij uitoefent, is er ook het rijk van de Boze. Ook dit rijk heeft wereldomvattende dimensies en streeft ook naar opheffing van de mensheid en vrede voor allen.

Er is in de wereld niet alleen een beweging naar God toe waarvan de Heilige Geest de grote Initiatiefnemer is, er is ook een beweging van God af in de wereld te bespeuren en deze ontwikkeling heeft de geest uit de afgrond als de grote inspirator. Waar de Heilige Geest werkt daar komt vernieuwing, vernieuwing van de mens en ook van de samenleving. Maar deze stelling kan niet zo maar omgekeerd worden: waar vernieuwing plaats vindt daar werkt die Heilige Geest. De veranderingen, die in de wereld plaats vinden en de vernieuwingen, die gefinitieerd worden, moeten getoetst worden aan het Woord van God. Nu is het niet zo eenvoudig om de motieven en drijfveren achter op zichzelf goede daden te toetsen. De uiteindelijke toets zal pas plaats vinden als de Here Jezus terugkomt en ieders werk aan het licht zal komen (1 Cor 3:13).

Maar ook nu kan bij alles wat zich als vernieuwing en verbetering aandient, reeds de vraag gesteld worden: in welke richting beweegt zich de verandering en vernieuwing? Brengt het de mensen nader tot God, is het tot bevordering van het koninkrijk van Christus, wordt de naam van Jezus Christus er in verheerlijkt of drijft het de mensen verder bij God vandaan, wakkert het het verzet tegen Christus en zijn rijk aan? Er is in de wereld ook heel duidelijk een ongeloofsproces zichtbaar en alles wat zich ook aan goeds binnen dit proces afspeelt, kan moeilijk met de Heilige Geest in verband gebracht worden. Wie door de Geest geleid wordt, kan Jezus niet vervloeken, zegt Paulus in 1 Cor 12:3. Wie zich niet door de Geest laten leiden, kan Jezus niet zegenen en prijzen. Waar dus Jezus geen lof ontvangt, waar Hij niet gehoorzaamd wordt, waar zijn naam niet erkend en beleden wordt, daar is bij alle goede dingen, die verricht worden de Heilige Geest niet werkzaam. De Bijbel weet niets van een anoniem werk van de Heilige Geest. Wel is de Geest zeer bescheiden. Van zichzelf spreekt Hij niet (Joh 16:13). Maar des te meer spreekt en getuigt Hij van Christus. Het is zijn enigste begeerte om Christus te verheerlijken (Joh 16:14), om de heerschappij, het koningschap van Christus in de wereld te proclameren. De vruchten van het werk van de Geest in de wereld zullen altijd herkenbaar zijn aan de relatie tot Christus en tot het Woord van God. De Geest is actief aanwezig waar Christus als Here, als Heerschappijvoerder erkend wordt en waar voor het gezag van Zijn Woord eerbiedig gebogen wordt.

BIBLIOGRAFIE

BARTH, K. 1935. Kirchliche Dogmatik I(1). Zollikon : Evangelische Verlag.

BERKHOF, H. 1964. De leer der Heilige Geest. Nijkerk : Callenbach.

BERKHOF, H. 1973. Christelike geloof. Nijkerk : Callenbach.

BERKHOF, H. 1981. Bruggen en bruggenhoofden. Nijkerk : Callenbach.

BOFF, L & C. 1986. Wat is theologie van de bevrijding? Apeldoorn : Altiora.

CALVYN, J. 1863. Opera omnia quae supersunt. Corpus reformatorium. Berlyn : Schwetschke.

CALVYN, J. 1933. Novum testamentum commentarii I. Harmonium Evangeliorum. Berlijn : Eichler.

COETZEE, J.C. 1984. Die Heilige Gees in die Prediking van Paulus. (In Du Toit, A.B., red. Handleiding by die Nuwe Testament V. Pretoria : N.G. Kerkboekhandel.)

FLOOR, L. 1974. Die koninkryk van God en die vernuwing van die maatskappy. Potchefstroom : Pro Rege.

FLOOR, L. 1982. De doop met de Heilige Geest. Kampen : Kok.

JEREMIAS, J. 1950. Thura. Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament III.

JONKER, W.D. 1981. De Gees van Christus. Pretoria : N.G. Kerkboekhandel.

KRUSCHE, W. 1957. Das Wirken des Heiligen Geistes nach Calvin. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht.

- KUYPER, A. 1898. Het Calvinisme. Zes stone lezingen. Kampen : Kok.
- KUYPER, A. 1902-1904. De gemene gratie. Kampen : Kok.
- KUYPER, A. 1911-1912. Pro Rege. Kampen : Kok.
- LLOYD-JONES, D.M. 1973. Life in the Spirit in marriage, home and work. Edinburgh : Banner of Truth.
- MOLTMANN, J. 1972. Der gekreuzigte Gott. München : Wolf-Dieter Marsch.
- MOLTMANN, J. 1975. Kirche in der Kraft des Geistes. München : Wolf-Dieter Marsch.
- NOORDMANS, O. 1955. Gestalte en Geest. Amsterdam : Holland.
- RASKER, A.J. 1968. Theologie van de revolutie. Kerk en Theologie 19:145:164.
- RIDDERBOS, H.N. 1966. Paulus, ontwerp van zijn theologie. Kampen : Kok.
- RIDDERBOS, H.N. 1968. Het Woord, het Rijk en onze verlegenheid. Kampen : Kok.
- ROBERTS, J.H. 1963. Die opbou van die kerk volgens die Efese brief. Groningen : VRB.
- ROBERTS, J.H. 1975. Die teologiese sentrum van die corpus Paulinum. Theologia Evangelica, 8(1):1-11.
- ROSATO, P.J. 1976. Karl Barth's theology of the Holy Spirit. (Ongepubliseerde dissertatie Tübingen.)
- ROSENSTOCK-HEUSSY, E. 1951. Die europäischen Revolutionen und der Charakter der Nationen. Frankfurt/Main.

- SCHAULL, R. 1968. Revolutie in theologisch perspectief. (In Rendtorff, G. & Tödt, H.E. reds. *Theologie der Revolutie*. Baarn : Wereldvenster. p. 177-199).
- SÖLLE, D. 1972. Politieke theologie. Discussie met Rudolf Bultmann. Baarn : Bosch & Keuning.
- STEADKE, J. 1972. Die Lehre van der Königsherrschaft Christi und den zwei Reichen bei Calvin. *Kerugma und Dogma*, 18:202-219.
- TILLICH, P. 1963. *Systematic theology III*. London : Nisbet Ten Have.
- TUKKER, W.L. 1979. Woord en Geest in het geloof. (In Van der Graaf, J., red. *Geijkte woorden*. Kampen : Kok.)
- TRIMP, C. 1985. *Woord, water en wyn*. Kampen : Kok.
- VAN RULER, A.A. 1968. Konfrontatie met van Ruler. *Rondom het Woord*, 11(1):88-123.
- VAN RULER, A.A. 1973. *Theologisch werk VI*. Nijkerk : Callenbach.
- VELEMA, W.H. 1957. *De leer van de Heilige Geest bij Abraham Kuyper*. 's Gravenhage : Van Keulen.
- VELEMA, W.H. 1985. *Geroepen tot heilige leven*. Kampen : Kok.
- VERSTEEG, J.P. 1976. Het eschatologiesch-pneumatisch karakter van de Kerk volgens het Nieuwe Testament. *Theologia Reformata*, 10(2):79-78.
- VERSTEEG, J.P. 1971. *Christus en de Geest*. Kampen : Kok.
- VERSTEEG, J.P. 1972. De continuïteit van heden en toekomst volgens het Nieuwe Testament. *Theologia Reformata*, 15(2):119-137.